

## TARİH DERGİSİ

rulmuştur. 43 ve 44. sayılarda, "Tarih Dergisi TÜBİTAK-ULAKBİM tarafından indekslenmektedir" ifadesine yer verilmiştir.

## BİBLİYOGRAFYA :

Enver Koray, *Türkiye Tarih Yayınları Bibliyografyası: 1729-1950*, Ankara 1952, s. 211-212, 223-224; a.e.: 1955-1968, İstanbul 1970, II, 74-80; a.e.: 1968-1977, İstanbul 1985, III, 33-39; a.e.: 1978-1984, İstanbul 1987, IV, 25-30; Gülser Orhan, *İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları Bibliyografyası: 1924-1972*, İstanbul 1974, s. 200-232; Aysel San, *İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları Bibliyografyası: 1973-1978*, İstanbul 1979, s. 79-92; Erdoğan Merçil, "İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi Tahlili Bibliyografyası: 1949-1971", *TD*, sy. 25 (1971), s. 221-238; Arzu T. Terzi, "İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi Bibliyografyası: 1972-2000", a.e., sy. 37 (2002), s. 403-433.



MAHMUT AK

## TARİH DÜŞÜRME

**İslâm kültüründe bir olayın tarihini bir mısra, beyit veya ibare içinde ebced hesabına uygun şekilde belirtme sanatı.**

Harflerin rakamsal karşılıkları demek olan ebced sistemine benzer hesaplamaların İbrânî, Nabatî ve eski Yunan toplumlarında var olduğu, Arap harflerinin ebced tertibine uygun biçimde sayı değerlerinin bu etkiyle sistemleştirildiği kaydedilmektedir (bk. EBCED). Ebced sistemi çok eski olmakla birlikte tarih düşürme sanatının ilk defa kimin tarafından icat edildiği kesin olarak belli değildir. Bilindiği kadarıyla tarih düşürme XII. yüzyılda önce Fars edebiyatında ortaya çıkmış, İslâm kültürünün etkisiyle Arap harflerini alan İranlılar'dan Türkler'e, Türkler'den de Araplar'a geçmiştir. Fars kültüründe tarih manzumelerine "mâdde-i târîh" ya da kısaca "târîh", tarih düşürmeye de "mâdde-i târîh-sâzî, târîh goften, târîh nüvîştên"; Türkler'de "tarih düşürme, tarih yazma, tarih söyleme" denilmiş, Araplar'da ise buna "târîhun şî'rî, târîhun harfî" adı verilmiştir. Fars edebiyatında tarih düşürme özellikle XIV. yüzyıldan itibaren gelişme göstermiş, bu yüzyılda Hâfız-ı Şîrâzî ve İbn Yemîn-i Tuğrâî tarih manzumeleri kaleme almıştır. Daha sonra bu konuda öne çıkan şairler arasında Münîr-i Buhârî, Burhâneddîn-i Câmî, Nüvidî-i Şîrâzî, Vahşî-i Yezdî, Muhteşem-i Kâşânî, Vahdet-i Kummî (Hakîm Abdullah), Vâhib-i İsfahânî (Mirza Hasan), Remzî-yi Kâşî, Kelîm-i Kâşânî, Bîdil, Hâtif-i İsfahânî, Emîn-i Nasrâbâdî, Muhammed Tâhir-i Nasrâbâdî, Katre-i İsfahânî ve Ferâhânî anılabilir.

XV. yüzyılın ortalarına kadar Arap dünyasında bilinmeyen tarih düşürmeyi Araplar, Türkler'in İslâm kültürü ve medeniyeti dairesinde yer almasından ve bu alanda güzel örnekler ortaya koymasından sonra onlardan öğrenmiş ve bu sanattan ilk defa Abdülganî en-Nablusî (ö. 1143/1731) söz etmiştir. Tarih düşürme Türk edebiyatında XIV. yüzyıldan itibaren gelişmeye başlamış ve özellikle XVIII. yüzyılda en verimli dönemine ulaşmıştır. Kanûnî Sultan Süleyman devrine kadar çoğunlukla Arapça ve Farsça yazılan tarih kitâbeleri XVI. yüzyıldan itibaren daha çok Türkçe kaleme alınmıştır. Önceleri tek kelime yahut terkipten oluşan mensur tarihler yaygınken daha sonra manzum tarihlere rağbet artmıştır. Cevdet Paşa, Türk edebiyatında manzum tarihin ilk defa Hızır Bey tarafından 850 (1446) yılında Fâtih Sultan Mehmed'in yaptırdığı bir cami için söylenen, "Câmi'ün zîde 'ömrü men 'amerehû" (Bu camiyi imar edenin ömrü uzun olsun) mısra ile başladığını söylemiş (*Belâgat-ı Osmâniyye*, s. 170), ardından gelen edebiyat tarihçileri de bu bilgiyi tekrarlamıştır. Ancak daha XIV. yüzyılda Türkler tarafından tarih manzumeleri yazıldığı bilinmektedir.

Başlangıçta öğrenme ve ezberleme kolaylığı için ortaya çıktığı tahmin edilen tarih düşürme, daha sonra şairliğin gereklerinden biri sayılarak bu alanda sanat gösterme aracı durumuna gelmiş, Bursalı Hâşimî ve Seyyid Osman Sürûrî gibi şairlerin elinde en güzel örneklerini vermiştir. Türk edebiyatında Ahmed Paşa, Hızır Bey, Hayâlî Bey, Tâcî Bey, Molla Lutfi, Necâtî Bey, Taşlıcalı Yahyâ, Edirneli Nazmî, Lâmiî Çelebi, Zâtî, Âşık Çelebi, Rûhî-i Bağdâdî, Kafzâde Fâizî, Hâletî, Nevîzâde Atâî, Zeke-riyyâzâde Yahyâ Efendi, Fehîm-i Kadîm, Cevrî, Nâilî-i Kadîm, Evliya Çelebi, Nâbî, Nedîm, Seyyid Vehbî, Nahîfî, Abdürrezzâk Nevres, Sünbülzâde Vehbî, Şeyh Galib, Enderunlu Fâzîl, Enderunlu Vâsîf, İzzet Molla, Pertev Paşa, Fatîh Efendi, Leylâ Hanım, Şeref Hanım, Zîver Paşa, Eşref Paşa, Osman Nevres, Sahaflar Şeyhizâde Esad Efendi, Seniîh, Ahmed Lutfi Efendi, Şînâsî, Nâmîk Kemal, Muallim Nâci, Recâizâde Mahmud Ekrem, Muallim Cûdî, Ali Emîrî Efendi, Üsküdarlı Talat gibi birçok şair tarih manzumeleri kaleme almıştır. Latin harflerinin kabulünden sonraki dönemde Ali Ekrem Bolayır, Tâhirülmevlî, Halil Nihat Boztepe, Hamâmîzâde Mehmed İhsan, Kemal Edip Kürçüoğlu, Ali Nihad Tarlan, Abdülbaki Gölpınarlı, Mehmed Çavuşoğlu ve özellikle Arif Nihat Asya tarih manzumeleri yazmıştır. Tarih söyleyen şairler için

"müverrih" kelimesinin kullanıldığı İzzet Molla'nın, "Olur olmaz müverrih anlamaz İzzet bu târîhi / Yine Hak eyledi Es'ad Efendi nutkunu fetvâ" beytinden anlaşılakta ve Sürûrî'nin müverrih lakabıyla anılması da bunu göstermektedir. Şairler çoğunlukla tarih mısraından önceki mısra da tarih kelimesini ve kendi mahlaslarını birlikte zikrederler. Tarih kelimesinin bu şekilde anılmadığı manzumeler tarih mısraının tesbitinde güçlükler yol açması sebebiyle makbul sayılmamıştır. Tarih düşürmede genellikle hicrî kamerî yıl kullanılmakla birlikte son devirlerde hicrî şemsî, malî (rûmî) ve milâdî yıllara göre söylenmiş tarihlere de rastlanmaktadır.

Tarih düşürme belâgat kitaplarında be-âdî sanatları arasında sayılmıştır. Bir tarih manzumesinde ebced hesabı yanında vezin, kafiye ve anlam da önemlidir; bunların hepsinin bir arada bulunması oldukça büyük bir zihnî mesaiyi gerektirir. Buna göre şair önce ebced sistemini kullanarak hadisenin oluş yılını gösterecek şekilde bir mısra yazar, genellikle bunun önüne koyduğu mısra da mahlasını, söylediği tarihin çeşidini veya ta'miyesini belirtir. Ardından tarihini düşürdüğü olay (doğum, ölüm, tahata çıkış, sünnet, evlenme, mimari yapı, sefer, barış, zafer vb.) ve bu olayla ilgili kişi adları yanında gerekli remiz ve mazmunları anarak şiirini tamamlar. Bütün toplumu ilgilendiren önemli olaylar yanında bazan en önemsiz konularla ilgili örnekler de ortaya konmuştur ("Kuyruğu dikti dedim târîhin / Fârenin hasretinden öldü kedî": 1213 [1798]; Sürûrî, *Hezeliyyât*, s. 38). Tarih manzumeleri divan edebiyatının hemen bütün nazım birimleriyle yazılmakla beraber daha ziyade kıta (ilk beyti musarra' olmayan manzume) şeklinde düzenlenir ve son mısra da ebcedle söylenen rakam mısraın sonuna yazılır. Bu manzumeler hangi nazım şekliyle yazılmışsa divanlarda da aynı türden şiirlerin bulunduğu bölümlerde (kasâid, mukattaât, musammât vb.) yer alır. Birçok tarih manzumesi kaleme alan şairlerin bu tür şiirleri divanlarında "tevârîh" başlığı altında ayrı bir bölümde toplanmıştır.

Tarihler farklı biçimlerde düzenlenmiştir: **Söyleniş Bakımından. 1. Lafzan tarih** (lafzî / sûrî tarih). Ebced hesabının kullanılmadığı, yılın rakamla değil sözle zikredildiği tarihtir. Buna "düz tarih" adı da verilir. Yeniçeri Kalemi kâtiplerinden Feyzi Efendi'nin kendi ölümü için söylediği böyle bir tarih daha sonra mezar taşına yazılmıştır: "Sihhatimde Feyziyâ lafzan dedim târîhimi / Bin yüz elli sâde (1737) kıl-

dım âlem-i lâhûti câ” (Râmiz, vr. 115<sup>b</sup>). Da-  
ha çok ilk dönemlerde görülen bu şekil  
hüner göstermeye pek uygun olmadığı-  
ndan giderek yerini diğer tarihlere bırak-  
mıştır. **2. Mânen tarih** (mânevî tarih). Söy-  
lenmek istenen yılın ebced hesabına gö-  
re harflerin sayı değerlerinden çıkarılan  
tarihtir ve zor söylenmesine rağmen en  
sık kullanılan tarih düşürme biçimidir: III.  
Ahmed’in 1139’da (1726) yaptırdığı köş-  
ke düşürülen, “Duâ edip Nedimâ söyledi  
bu mısraî ol dem / Bu kasr-ı pâk Sultân  
Ahmed’e yâ Rab saîd olsun” (*Divan*, s. 87)  
beytindeki tarih gibi. **3. Lafzan ve mânen  
tarih**. Söylenmek istenen yılı hem sözle  
hem de harflerinin sayı değerleriyle ifade  
eden tarihtir. 1030 (1621) yılında İstanbul  
Boğazı’nın donmasına düşürülen tarih gibi:  
“Lafzan u mânen ona dedi Neşâtî târîh /  
Be-meded dondu sovuğdan bin otuzda  
deryâ” (Evliya Çelebi, I, 220).

**Hesaplanması Bakımından. 1. Tam tarih**  
(müstevfâ / mutlak tarih). Hesaplandığında  
söylenmek istenen yılın tam olarak çıktığı  
tarih olup en güç söylenen ve en mak-  
bul sayılan tarih çeşididir: İstanbul’un fet-  
hini müjdeleyerek tarihine işaret ettiği ka-  
bul gören Kur’an’daki “beldetün tayyibe-  
tün” (857/1453) ibaresi gibi. **2. Ta’miyeli  
tarih**. Tarih mısraındaki harflerin sayıca  
toplamının söylenmek istenen tarihi kar-  
şılamadığı durumlarda ekleme veya çıkar-  
ma şeklinde bir hesap yapılması gereği-  
nin bir önceki mısradaki söylendiği tarihtir.  
Bu türde bazı kelime oyunlarıyla bir sayı  
veya bu sayının karşılığı olan bir harf, ke-  
lime yahut tamlamanın tarih mısraından  
çıkartılması ya da eklenmesi suretiyle yılı  
gösteren sayı tamamlanır. Tarih mısraın-  
daki eksik veya fazla sayı bir muamma,  
bir bilmece özelliği taşıdığından bu türe  
“ta’miyeli tarih” denmiştir. Bu da görünür  
ta’miye ve gizli ta’miye olmak üzere ikiye  
ayrılır. İlkinde işaret edilen eksik veya faz-  
la sayı kolayca bulunurken ikinci türün çö-  
zümü oldukça zordur. Elbistan müftüsü  
Seyyid Ahmed Efendi’nin oğlu Hayâtî’nin  
1229 (1814) yılında ölümüne şair Şeref ta-  
rafından düşürülen tarih ilkinde örnektir:  
“Tefe”ülümde Şeref, çıktı ‘bir’ güzel târîh /  
Hayâtî buldu hayât-ı ebed cinân içre” (1230-  
1=1229; Fatîn, s. 78). Üsküdar’da Şehzâde  
Seyfeddin Efendi Çeşmesi’nin kitabesi ikin-  
ci türe örnektir: “İtâş-ı ‘nâse’ işrâb eyle-  
dim târîhin ey Rahmî / Ne a’lâ çeşme âbâd  
eyledi Şehzâde Seyfeddin” (1144-3=1141/  
1728-29). Birinci mısradaki “nâse” (ناسة)  
kelimesi hem “insanlara, halka” hem de  
“nâ-se” şeklinde “uç yok” anlamı taşımak-  
tadır (bk. TA’MİYE). **3. Dütâ** (dübâlâ / muzâ-

af) tarih. Mısra harflerinin söylenmek istenen yılın iki katını verdiği tarihtir. Dütâ tarihlerin en çok beğenileni, tarih mısraı iki bölüme ayrıldığında her bölümün ayrı ayrı istenen tarihi gösterdiği şekildedir. Bu aynı zamanda en zor söylenen, dolayısıyla en başarılı sayılan tarih çeşididir. Sürûrî’nin, “Mânend-i seng-i merkad ikidir ana târîh / Allah Ali Ağa’yı reh-yâb-ı cennet etsin” tarihi (1198+1198/1784) böyledir (*Divan*, s. 291). Burada mısraının ilk yarısı “Allah Ali Ağa’yı” ile ikinci yarısı olan “reh-yâb-ı cennet etsin” sözlerinden her birinin ebced toplamı 1198’dir.

**Harflerin Kullanılışı Bakımından. 1. Mevcut bütün harflerle söylenenler**. Bu tür tarihlere noktalı olup olmadığına bakılmaksızın bütün harfler hesaba katılır. **2. Mu’cem tarih**. Manzumede yalnız noktalı harflerin hesap edilmesiyle söylenen tarihtir. Buna “münakkat, menkût, mücevher, cevher, cevherî, cevherdâr, cevherîn, gevher, güher” adları da verilir. Şairler, düşürdükleri tarihin mu’cem olduğunu genellikle tarih mısraından önce bu kelimelerden birini kullanarak bildirirler. İzzet Molla tarafından 1222’de (1807) şair Pertev’in ölümüne düşürülen tarih böyledir: “Şuarâ yazdı cevherî târîh / Pertev’i gitti şem’-i aklâmın” (*Divan*, s. 16). Şairler bu tür tarihlere harflerin noktalarını yıldızlara, kıymetli taşlara ve noktayı andıran şeylere benzettiklerinden bunlardan birinin adını (necm, ahter, süreyyâ, pervîn, dür, yakut, zer, jale, eşk, katre, tohum vb.) zikretmek suretiyle tarihin mu’cem olduğunu belirtirler. Mu’cem tarihler levha olarak kullanılacaksa hattatlar mısraın noktalarını farklı renkten mürekkeple ve yıldız biçiminde yazarlar.

**Mühmel Tarih**. Yalnız noktasız harflerin hesap edilmesiyle söylenen tarihtir. Bu tür tarihe “bî-nukat, bî-cevher, sâde tarih” de denilir. Noktasız harflerin ebced sayı değeri çok olmadığından mühmel tarih çok zor söylenir. Sürûrî’nin Tarsuslu Bekir Ağa için yazdığı düğün tarihi böyledir: “Hurûf-ı sâdelerle eyledim tahrîr târîhin / Bekir Ağa kurup sûr-ı tezevvüç ber-murâd oldu” (1192/1778; *Divan*, s. 141). **Mu’cem ve Mühmel Tarih**. Tarih mısraı veya beytindeki noktalı ve noktasız harflerin ayrı ayrı sayı değerleri toplamının aynı yılı göstermesi şeklinde düzenlenen tarihtir. Yeniçeri Ocağı’ndan Ömer Ağa’nın 1200 (1786) yılında ölümüne düşürülen tarih gibi: “Mu’cem ü mühmel iki târîh yazdım fevtine / Nûr ede Serdâr Ağa’ya merkadı hayy-ı kerîm” (Sürûrî, *Divan*, s. 247). Türk edebiyatında tarih düşürme bilhassa XVIII. yüzyıldan sonra bir tür hüner gösterme yarışına dönüşmüş, şairler muamma veya luğaz biçiminde, kinaye, taklîb veya tashîf yoluyla, akrostiş veya vefk tarzında anlaşılması çok zor sanatlı tarihler söylemiştir.

Tarih manzumeleri mecmûa-i eş’âr ve fevâidlerin içinde veya müstakil olarak bir araya getirilmiştir. Bunların en meşhurlarının başında Hüseyin Ayvansârâyî’nin derlediği *Mecmûa-i Tevârih* ile (haz. Fahri Ç. Derin – Vahid Çabuk, İstanbul 1985) *Vefeyat-ı Selâtîn ve Meşahir-i Rical* (haz. Fahri Ç. Derin, İstanbul 1978) gelmektedir. Birincisinde hemen her konuda manzum tarihler ve tarih manzumeleri, ikincisinde I. Abdülhamid’e kadar yirmi yedi Osmanlı padişahı ile İstanbul içinde, civarında ve dışında medfun olan ricâlin mensur vefat tarihleri yer almaktadır. Sürûrî’nin tarihlerini toplayan mecmua da dönemin olayları bakımından önemlidir (İstanbul 1299). Muammer Özergin ile Haluk İpekten’in yayımladığı “Sultan Ahmed III. Devri Hadiselerine Ait Tarih Manzumeleri” adlı makale (bk. bibl.) bu tür bir mecmuanın neşridir. İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı’nda bulunan mecmua da (Muallim Cevdet, nr. 249) katalogdaki bilgilere göre 1196-1226 (1782-1811) yılları arasındaki olaylarla ilgili manzum tarihleri içermektedir. Ayrıca Cevrî İbrâhim Çelebi’nin *Aynü’l-füyûz*’u ve *Nazm-ı Niyâz*’ı gibi adı yazılış tarihini gösteren eserler de vardır.

#### BİBLİYOGRAFYA :

Devletşah, *Tezkiretü’ş-şu’arâ*’ (nşr. Muhammed Ramazânî), Tahran 1338 hş., s. 24; Kınalızâde Hasan Çelebi, *Tezkire*, Millet Ktp., Hekimoğlu Ali Paşa, nr. 602, vr. 75<sup>a</sup>; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, I, 220; Uşşâkizâde İbrâhim, *Zeyl-i Zeylû’ş-Şekâik*, Süleymaniye Ktp., Hâlet Efendi, nr. 242, vr. 56<sup>b</sup>; Nedim, *Divan* (haz. Halil Nihad [Boztepe]), İstanbul 1338-40, s. 87; Râmiz, *Âdâb-ı Zürefâ*, İÜ Ktp., TY, nr. 91, vr. 115<sup>b</sup>; Ayvansârâyî, *Vefâyât-ı Selâtîn*, s. 1; Esrâr Dede, *Tezkire*, Süleymaniye Ktp., Hâlet Efendi Mülhaki, nr. 109, vr. 3; Seyyid Osman Sürûrî, *Divan*, Bulak 1255, s. 141, 165, 247, 291, 304; a.mlf., *Hezeliyyât*, [baskı yeri ve tarihi yok], s. 38, 86; Keçecizâde İzzet Molla, *Divan*, Bulak 1255, s. 16, 17; Sahaf- lar Şeyhizâde Esad Efendi, *Şâhidü’l-müverrihin*, İstanbul Arkeoloji Müzesi Ktp., nr. 1034, vr. 2<sup>a-b</sup>; Fatîn, *Tezkire*, s. 78; Ahmed Cevdet Paşa, *Belâgat-ı Osmâniyye*, İstanbul 1310, s. 169-186; Manastırlı Mehmed Rifat, *Mecâmiu’l-edeb*, İstanbul 1308, IV, 394-403; Vâmık Şükrü, *San’at-ı Târîh*, İÜ Ed. Fak. Tarih Semineri Ktp., nr. 49/251, vr. 20<sup>a</sup>, 33<sup>a</sup>; İsmail Habip Sevük, *Edebiyat Bilgileri*, İstanbul 1942, s. 168-172; Tâhirülmevlevî, *Edebiyat Lügatı*, İstanbul 1973, s. 146; M. Kaya Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri-Belâgat*, Ankara 1980, s. 34; Turgut Karabey, *Türk Edebiyatında Tarih Düşürme* (doktora tezi, 1984), Atatürk

## TARİH DÜŞÜRME

Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; a.m.f., "Tarih Düşürme", *TDEA*, VIII, 263-270; İsmail Yakıt, *Türk-İslâm Kültüründe Ebcet Hesabı ve Tarih Düşürme*, İstanbul 1992; M. Esad Coşan, *Akademik Makaleler*, İstanbul 2009, s. 77-102; Haluk İpekten – M. Kemal Özergin, "Sultan Ahmed III. Devri Hâdiselerine Ait Tarih Manzumeleri", *TD*, X/14 (1959), s. 125-146; Sadullah Esedullah – Mahmut Akilov, "Tarih Atış Sanatı", *Özbek Tili ve Edebiyatı*, sy. 3, Taşkent 1972, s. 68; Fevziye Abdullah Tansel, "Mustafa Kemal Hakkında Düşürülen Tarihler", *TTK Belleten*, XLVIII/180 (1981), s. 513-535; Mehmet Kırbayık, "İstanbul Arkeoloji Müzesi Kütüphanesinde Tarih Düşürme ile İlgili Bir Yazma Eser", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sy. 8, Konya 2000, s. 217-287; Şinasi Acar, "Varak-ı Mihr ü Vefâ'yı Kim Okur Kim Dinler, Ebcet Hesabıyla Tarih Düşürme", *Yapı*, sy. 243, İstanbul 2002, s. 80-85; Vildan Serdaroğlu, "Multi-Dimensional Functions of Ottoman Poetry", *İslâm Araştırmaları Dergisi*, sy. 7 (2007), s. 79-101; Pakalın, III, 401-402.



TURGUT KARABEY

## TARİH ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi  
Tarih Araştırmaları Enstitüsü'nün  
yayın organı.

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde 21 Eylül 1968'de kurulan Tarih Araştırmaları Enstitüsü'nün yayımladığı yıllık dergidir. Enstitünün kurucu müdürü olan M. Münir Aktepe'nin gayretiyle neşir hayatına başlayan derginin ilk sayısı 1970'te çıkmıştır. İlk yayın kurulu Affif Erzen, İbrahim Kafesoğlu, Cevat Eren, M. Münir Aktepe ve Nejat Göyünç'ten oluşan derginin neşredilme gerekçesi, enstitünün araştırmalara destek sağlama amacına uygun olarak Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü öğretim üyeleri ve yardımcılarıyla üniversite dışından tarihçilerin araştırmaları ve incelemelerine daha fazla yer verilebilmesi şeklinde açıklanmıştır. Yine aynı bölümün 1949'dan beri çıkan *Tarih Dergisi*'nin, kadrosu gittikçe genişleyen bölüm elemanlarının çalışmalarına "bazı idarî tasarruflar"ın da etkisiyle yeterince cevap verememesi yüzünden enstitü yönetim kurulunun özellikle genç tarihçilerin her türlü ilmi çalışmalarını değerlendirebilecekleri bir yayın organına ihtiyaç duyması üzerine yeni bir dergi yayımlama kararı aldığı da vurgulanmıştır. Ayrıca derginin tarih alanında orijinal çalışmalara yer vererek tarih ilmine yenilikler getirmek suretiyle hizmet edeceği belirtilmiştir.

Dergi ilk sayısından sonra yıllık olarak çıkmaya başladı. Fakat zaman içerisinde maddî imkânsızlıklar ve üniversitedeki idarî değişiklikler derginin her yıl yayımlan-

masını önledi. 1974'te 4 ve 5. sayıları bir gecikme olmamasına rağmen birlikte neşredildi, 7. sayısı ise (1976) zamanında çıkmadı, ertesi yıl bu açığı kapatmak üzere 7-8. sayılar birlikte yayımlandı. 1978'de çıkan 9. sayının ardından 1981'e kadar neşrine ara verildi; 1981'de 10-11. sayılarla yayın hayatını sürdürdü. Aynı yıl yeni Yüksek Öğretim Kanunu (YÖK) gereği üniversite sisteminde köklü değişiklikler yapıldı, diğer enstitüler gibi Tarih Araştırmaları Enstitüsü de kapatıldı, bunun yerine 1982'de Tarih Araştırma Merkezi kuruldu. Buna rağmen dergiyi devam ettirme kararı alındı ve çeşitli baskılara rağmen adında bir değişiklik yapılmadı. *Tarih Enstitüsü Dergisi*'nin 12. sayısı, 1982'de çok geniş bir yazar kadrosu ve değerli yazılarıyla yayın hayatına parlak bir dönüş yaptı. "Prof. Tayyib Gökbilgin Hatıra Sayısı" alt başlığıyla çıkan dergide pek çok yerli (M. S. Kütükoğlu, O. Şaik Gökyay, İ. Kafesoğlu vb.) ve yabancı (B. Lewis, Geza Feher, M. Guboğlu, A. Suçeska, M. Köhbach vb.) Osmanlı tarihçisinin yazıları çıktı.

Daha sonra derginin yayım sürecinde yeni kanunun getirdiği problemlerden kaynaklanan ciddi aksamalar meydana geldi. 13. sayı beş yılın ardından 1987'de Tarih Araştırma Merkezi'nin yeni müdürü Mübahat Kütükoğlu döneminde Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu için hâtıra sayısı olarak çıktı. Genellikle Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü elemanlarının katkı yaptığı bu sayı, giderek kabuk değiştirmeye başlayan Tarih Bölümü'nün yeni ilmi araştırmalarının yönelimi bakımından dikkat çekicidir. 14. sayı ise yedi yıllık bir gecikmeyle 1994'te yayımlanabildi. Bu sayıda artık Tarih Bölümü'nün daha genç nesli devreye girdi ve yazı profilinde ciddi bir değişim başladı. 15. sayı 1997'de Münir Aktepe'ye hâtıra sayısı olarak çıktı. Bu sayının başında merkez müdürü Mübahat Kütükoğlu'nun bir sunuş yazısı bulunmaktadır. Ertesi yıl derginin 16. sayısı, İstanbul Üniversitesi'nin yeni idarecilerinin aldığı kararlardan olumsuz yönde etkilenerek daha önceki baskı kalitesinin çok altında yayımlandı. Ardından *Tarih Dergisi*'nin yılda iki sayı çıkmaya başlaması, bu süreçte pek çok derginin yayın hayatına girişi, üniversitelerde unvan yükseltme kriterlerinde puanlama sisteminin ortaya çıkışı, yıllık olarak neşredilen *Tarih Enstitüsü Dergisi*'ni yazı bulma sıkıntısına soktu ve dergi yayımına ara vermek zorunda kaldı. Bununla birlikte Tarih Araştırma Merkezi 1985 yılından itibaren o dönemdeki müdürü Mübahat Kütükoğlu ile başlayan, daha son-

raki müdürler Erdoğan Merçil, İlhan Şahin ve Feridun M. Emecen ile devam eden, her yıl düzenlediği geniş katımlı sempozyumların bildirilerini bastırıp *Tarih Enstitüsü Dergisi*'nin açığını kapattı ve belli konulara yoğunlaşan yayınlar yapmaya başladı. Bu çerçevede 1985-2008 yılları arasında çeşitli konularda yirmi kitabın yayımı gerçekleştirildi. *Tarih Enstitüsü Dergisi* 1970-1998 dönemini kapsayan on altı sayısıyla akademik tarihçiliğe ciddi katkılar sağlayan yazılar ihtiva etmektedir. Dergide ilkçağ'lardan zamanımıza kadar geniş tarihî süreci ilgilendiren ve daha çok Türk tarihine ağırlık veren makaleler çıkmış, ayrıca dergi sonunda geniş kitabat kısmında yeni çıkan neşriyatın tanıtım ve eleştirisine yer veren yazılar yayımlanmıştır. Bu süre boyunca Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü mensupları yanında ülke içinden ve dışından pek çok tarihçi dergiyeye katkıda bulunmuştur.

## BİBLİYOGRAFYA :

*İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Tarih Araştırmaları Enstitüsü Yönetmeliği* (21 Eylül 1968 tarih ve 13007 sayılı *Resmî Gazete*), İstanbul 1968, s. 4; M. Münir Aktepe, "Cumhuriyet Devrinde Kurulan Kitaplıklar: Tarih Araştırmaları Enstitüsü Kütüphanesi ve Burada Bulunan Belgelerle Yazma Eserler", *Doğumunun 100. Yılında Atatürk'e Armağan*, İstanbul 1981, s. 185-242; Arzu Tozducan, "Tarih Enstitüsü Dergisi Bibliyografyası", *TED*, sy. 14 (1994), s. 173-204.



FERİDUN EMECEN

## TÂRİH-i GÜZİDE

( تاریخ گزیده )

Hamdullah el-Müstevfi'nin  
(ö. 740/1340'tan sonra)  
umumi tarihe dair eseri.

Müellifin 730 (1330) yılında tamamladığı eser bir mukaddime, altı bölüm (bab) ve bir hâtmeden oluşmaktadır. Mukaddime de kâinatın yaratılışı hakkında bilgi verilir. Her bölüm çeşitli kısımlara ayrılmıştır. Birinci bölümde peygamberler tarihinden ve filozoflardan; ikinci bölümde İslâm öncesi İran tarihinden; üçüncü bölümde Hz. Peygamber ile çocukları ve torunlarından, sahâbe, tâbiîn, Hulefâ-yi Râşidîn, Emevîler ve Abbâsîler'den; dördüncü bölümde Safârîler, Sâmânîler, Gazneliler, Gurlular, Büveyhîler, Büyük Selçuklular, Irak Selçukluları, Kirman Selçukluları ve Anadolu Selçukluları, Hârizmşahlar'la Atabegler tarafından kurulan hânedanlardan, İsmâiliyye, Kirman'da hüküm süren Karahıtaylar'a mensup Kutluğhanlılar ve İlhanlılar'dan; beşinci bölümde mezhep imamları, kıra-